

ВУЛКАН УКРАЇНСТВА

**До виходу в світ тритомника
“Літопис життя і творчості Івана Франка”**

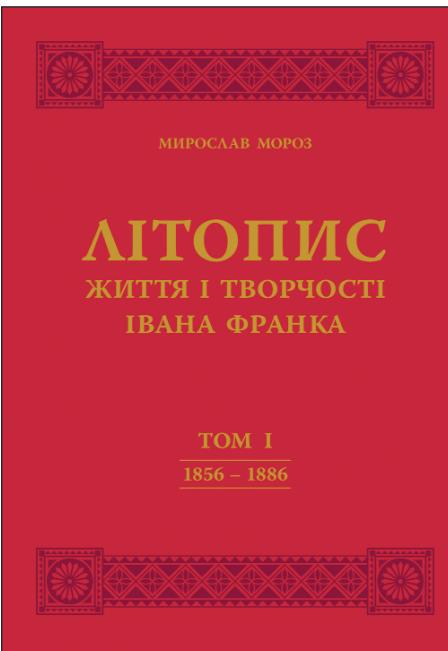
Петро Перебийніс
лауреат
Національної премії України
імені Тараса Шевченка

У 2017 році у книжковому світі України сталася епохальна подія. Вийшов третій, заключний, том неймовірної за всіма параметрами літературознавчої праці “Літопис життя і творчості Івана Франка”. Неймовірною хоча б тому, що звершена вона не потужною академічною установовою, а одним-єдиним дослідником. На превеликий жаль, *Мирослав Мороз* уже не побачить оцих воїстину астрономічних за обсягом томів. Талановитий і самовідданий наш бібліограф до кінця не покидав пера. Він, символічно кажучи, встиг поставити крапку на останній сторінці головної праці свого немилосердного життя.

“Цей “Літопис” готувався упродовж тривалого часу, — засвідчив у своїй авторській передмові Мирослав Мороз. — Початок роботи сягає 1966 року — днів святкування 110-ліття від дня народження Івана Франка. Минали роки — і постійно збагачувалася наша картотека всім, що з'являлось у франкознавстві...”. Зауважмо, що наприкінці названої передмови автор поставив дату: Львів, листопад, 1992 рік. Майже три десятиліття — ось вимір творчого подвигу славного українця!

Неможливо осягнути всі аспекти цієї грандіозної епопеї. Та я й не ставлю перед собою таку мету. Я просто читач. Перечитую величезні томи — і забиваю, що це не художній твір, а специфічна за стилістикою наукова праця. Є в ній особлива якась мелодика, достату симфонічна тональність. Галактичні сузір'я фактів, свідчень, документів сприймаються як одне ціле, як суцільний і нерозривний текст, як багатоголосий відгомін самозреченого життя великого Франка.

Рік за роком зринають перед нашим зором на диво зримі і живі картини жертвового самоспалення генія у невпинній творчій праці і затятій політичній борні, у злетах і падіннях, у любові і ненависті — у всьому огромі блискавично короткого життєвого шляху титана. Ось читаймо: “*Ви велетень нового покрою — брат і захисник бідних, знедолених, покривджених, відчуужених. Ви одні любите всім серцем — вулкан... Вкажіть мені на людину, яка більше кохає народ, а я скажу, що Ви єдина*”. Саме таким бачив молодого письменника його сучасник *Фелікс Дашинський* (зауважу на полях: Франкові — всього 28 років). Непримиренного борця з Галичини побоювалися можновладці не тільки у Наддніпрянській Україні. Тож читаймо далі: “*Російський уряд визнав І. Франка небезпечним для імперії*” (Франкові — 30 років). Але що там імперія! І на рідній землі було нелегко. У листі до киянина *Єлисея Трегубова* Іван Якович зізнається: “*Я переживаю дуже тяжкі часи <...>, падуть на мене важкі удари коли не в домашньому житті, то збоку розгалуженої у нас кліки, який моя робота на заваді і яка не перебирає в способах, щоб набридити мені роботу і життя*” (Франкові — 50 років).

У щедро насыченному фактажем літописі важко знайти свідчення про якийсь відпочинок великого трудівника. Навіть у критичні хвилини наш геній працював до знемоги, сповідував ще замолоду проголошене своє кредо: “*В праці сконатъ!*” Його не могли зупинити ні нужда, ні тюрма, ні хвороба. На 52-му році життя, 21 червня 1908 року, нагрянула несподівана криза. У тритомнику є про це лаконічна згадка. А ось що писав у листі до **Надії Кибальчич** сам Франко: “*Тим часом <...> зо мною трапилася в Ліпiku страшеннa катасстрофа, яка скінчилася моєю тримісячною недугою, а властиво тримісячним примусовим лежанням в однім львівськім закладі для незлічимих хворих, і це лежання скінчилося для мене покривленням обох рук*” (Зібрання творів у п'ятдесяти томах, т. 50, с. 369).

Мало хто вірив у повернення Франка до активного творчого життя. Найближчі друзі і соратники впали у відчай, прогнозували найгірше. “*Другий син народу, велет, стовп у нашій літературі, Іван Франко, що своїм мозком кормив українську суспільність <...>, тепер лежить на смертнім ложі, затроєний випарами рутенського багна і невдячності*”, — тривожився **Василь Стефаник**. “*Коли б навіть сталося яке чудо і він подужав, то все лишив би ся калікою і нездібним до ніякої праці*”, — бідкався **Володимир Гнатюк**. Так чи інакше — а сумні пророцтва не збулися. Чудо сталося! Вже у червні того ж таки 1908 року невпокорений Франко надсилає листа **Михайлові Грушевському**. У листі — побіжна згадка про хворобу, а все інше — робота! Докінчив редактування творів Шевченка, працює над приповідками, ...

Хочеться тут особливо наголосити, що й автор літопису Мирослав Мороз услід за своїм Учителем теж творив чудеса. І завдяки йому сьогодні ми, читачі, маємо щастя відчути, злагнути, осягнути феноменальну працездатність велета думки і слова. Саме в останні роки стражденного життя Іван Якович мовби поспішає надолужити втрачений час. Перекладає цикл “*Петербург*” **Міцкевича**, “*Сімпозіон*” **Платона**, трагедію “*Венецький купець*” **Шекспіра**, літописні оповідання про київських князів і навіть... староанглійські, старошотландські та старонорвезькі балади. А ще — пише студії над українськими народними піснями, дослідження найдавніших пам’яток церковнослов’янської мови, працює над книжкою “*Найстаріші пам’ятки німецької поезії IX — XI ст.*”.

Щоправда, слово “*пише*” в цей період було умовним. Переважно доводилося диктувати. Але вже у липні 1913 року, як зазначено в “Літописі”, здоров’я Івана Якова трохи поліпшилося, і він почав “*писати власною рукою, втім лише лівою*”. Невдовзі Франко взяв участь у крайовому з’їзді Української радикальної партії і виступив з питання національної державності, зокрема територіальної автономії. При цьому наголосив, що “*народ без означення кордонів не є справжнім народом*”.

Характерно, що і в період загострення недуги пам’ять Івана Якова була ідеальна. Як засвідчив **Сергій Шелухин**, під час лікування в Одесі Франко пішов з ним до університету і в обговоренні одного рефе-

рату “*зробив серйозні зауваження, здивувавши присутніх глибоким знанням предмету й цитуванням із пам’яті латинських, грецьких і єврейських джерел*”.

Велет не зважає на удари долі. Небо відлічує осітні місяці життя, а Франко пише доцілі Анні у Київ: “*За останні роки у мене набралася немала стирта рукописів, готових або майже готових до друку. Працюю на запас, аби дармо нетратити часу, не маючи зможи знати, яка доля жде наше письменство, але нетрати чи віри в його країну будущину*” (Зібрання творів у 50-томах, т. 50, с. 424—425). Весь передостанній 1915-й рік у недужого Майстра фактично не було жодного дня без творчої праці.

Здавалось би, ніщо не загрожує життю Каменяра. Надворі вже 1916-й. Іван Якович у Притулку січових стрільців. До святкової вечеरі з нагоди Різдва Христового складає цілий цикл поезій “*Пісна вечеря*”. Через три дні (подумати тільки!) опрацьовує дослідження “*Українська стрілецька шнайдиза для розсікання дротів*”. Ще й отримує подяку за це від коменданта збірної станиці. Та що там діла військові! Невдовзі поєт пише своєрідне дослідження під назвою “*Закон про риболовство*”. А в середині квітня вже не пише, а диктує **Мар’янові Колодю** та **Василеві Франку** “*Переднє слово*” до останньої своєї наукової праці “*Найдавніша історія України до р. 1008 в поетичних образах*”...

Читаєш “Літопис” — і приходиш до единого висновку. Величний тритомник Мирослава Мороза, як видно з усього, не має аналогів у світі. Його не можна читати “по діагоналі”. Це не довідкове, не функціональне видання, а серцем витворена мозаїчна картина. Неначе міцно злютовані кришталіки барвистої смальти, в цій картині таємничим сяйвом відблискують миттєвості, дні і роки невисипутої праці геніальнної душі. А якщо сказати конкретніше, то це понад вісім тисяч ретельно вивірених і виважених фактографічних позицій. Можна уявити, чого це коштувало автору, коли тільки в окремих випадках добросовісно зазначається: “*не знайдено, не збереглося...*”. Або ще й таке: “*Автограф міститься на звороті бланка прописки Целіни Зигмунтовської. Твір без дати*”.

Про космічні масштаби літературознавчої епопеї М. Мороза можна судити і за широчезним науковим та довідковим апаратом. Чудовим заспівом до літопису життя Франка стали ґрунтовні статті **Миколи Жулинського** та **Михайла Шалата** і згадувана вже авторська передмова Мороза. У кожному томі подано найдокладніші покажчики художніх творів, перекладів Івана Франка з іноземних мов, перекладів його творів на іноземні мови, наукових та публіцистичних праць, рецензій та фольклорних записів Франка, періодичних видань та збірників, у яких друкувалися його твори. Є також покажчики назв та імен і навіть географічний покажчик. Як допоміжний засіб читачеві пропонується список скорочень: інституцій, установ, основні друковані джерела, псевдоніми та криptonіми Франка. А всього — понад 250 сторінок. Ціла книжка! І вже як шана світлій пам’яті: на елегантних суперобкладинках кожного тому — портрет Мирослава Мороза та його короткий життєпис...

Цей прекрасний у всіх вимірах, майже 1800-сторінковий тритомник явився на світ під егідою Інституту літератури імені Тараса Шевченка і Інституту Івана Франка Національної академії наук України та Інституту франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Видання присвячене 160-річчю від дня народження геніального класика. До складу редакційної колегії тритомника увійшли *Микола Жулинський* (голова), *Галина Бурлака*, *Дарія Гонтарева* (Мороз), *Євген Нахлік*, *Євген Пшеничний*, *Михайло Шалата*, *Олена Луцишин*. Упорядкувала видання дочка Мирослава Мороза — Дарія Гонтарева (Мороз). Наукове редактування окремих томів здійснили Галина Бурлака, Олена Луцишин та Євген Пшеничний. Художнє оформлення і складну коректуру взяли на себе львів'яни *Анна Кондрасюк*, *Михайло Марко* і *Наталія Федорак*. А спорядили у світ це високохудожнє диво знамените львівське видавництво “Артос” і дро-

бицька книжкова друкарня “Коло” в особі класних видавців *Михайла Перуна* і *Миколи Походжая*. Тож нехай знає Україна: львів'яни попрацювали на славу!

...Знову і знову повертаємося до першого запису за 1856-й рік. Ось той запис: “*1. Серпня 27, середа. Усели Нагуевичах Дрогобицького повіту в Галичині в сім'ї Якова Івановича Франка та його дружини Марії Миколаївни народився син, якого при хрещенні назвали Іваном*”. Перед очима і серцем поволі пропливають живі, бентежливі сторінки — аж до печальної записи 1916-го року: “*2706. Травня 28, неділя. Іван Франко помер о годині 4-ї пополудні. Присутніми під час його кончини були С. Левинська та М. Колодій*”...

Лише кілька рядків. А за ними — Безсмертя. І ми вжечуємо, як стогне вічна магма, як закипає у глибинах пам'яті невгласимий Вулкан українства.

Що можна сказати на завершення? Читаймо, перечитуймо нескінчений літопис великого життя! Безмежного життя у вічнім Слові! ■

ДАРІЯ МОРОЗ- ГОНТАРЕВА: ТЕМА “ЛІТОПИСУ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА” БУЛА ЗАДУМАНА ШИРОКО...

**Б. Тихолоз і Д. Мороз-Гонтарева під час презентації
“Літопису життя і творчості Івана Франка” у Музеї Івана Франка.
12 жовтня 2017 р., Львів**

Нешодавно у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка відбулася презентація монументальної тритомної праці “Літопис життя і творчості Івана Франка”, яку підготував відомий український літературознавець, патріарх української біографістики і літературної бібліографії, дійсний член НТШ *Мирослав Мороз* (1923–2006). “Цього видання не було б, якби не Дарія Мирославівна Мороз-Гонтарева, дочка Мирослава Мороза”, — сказав у вступному слові директор Франкового музею, кандидат філологічних наук *Богдан Тихолоз*.

Після тривалої розмови (крім пані Дарії в ній взяли участь професор кафедри історичного краєзнавства, доктор історичних наук *Богдан Якимович*; директор Інституту Івана Франка член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук *Євген Нахлік*; професор кафедри теорії літератури та порівняльного літе-

ратурознавства, доктор філологічних наук *Михайло Гнатюк*; доктор наук із соціальних комунікацій Українського католицького університету *Михайло Перун*; редактор 2-го тому “Літопису життя і творчості Івана Франка” *Олена Луцишин*), з'явилася бажання детальніше поспілкуватися з *Дарією Мирославівною Мороз-Гонтаревою* — гідною дочкою Мирослава Мороза, який все життя займався вивченням української гуманітаристики. Розмовляємо.

— *Пані Даріє! То як все починалося?*

— Нас, дітей, у батьків — троє. Найстарший — Зенон, сестра Олександра і я, наймолодша. Коли ми підходили до 10–11 класів, тато казав: Зенон буде спеціалістом у технологіях, Олександра — в університеті. А Дарія — буде варити борщ.

— *То Ви таки зварили “справжній борщ” — довели до виходу “Літопис життя і творчості Івана Франка”.*

— Мій батько, Мороз Мирослав Олександрович, помер 4 лютого 2006 року у Львові, похований у селі Скнилів, біля Львова. Залишився величезний батьків архів, бібліотека (близько 10 тис. книжок). Виникла, отже, необхідність упорядкування всіх документів, рукописів і передача їх до особистого архіву М. Мороза у відділі рукописів бібліотеки ім. В. Стефаника.

Під час формування батькового архіву я виявила кілька неопублікованих батькових праць. Найбільшими чи, точніше, найважливішими з них були “Літопис життя і творчості Івана Франка” (1920 сторінок машинопису), Бібліографічний покажчик “Михайло Драгоманов” (за цю працю батько отримав премію Гарвардського університету у 1991 році), Бібліографія українського народознавства (т. 1 і т. 2 — опубліковані, томи 3, 4, 5, 6 — у картотеках).

— Як Вам вдалося знайти підхід, так би мовити, до зробленого батьком?

— Батько вів зошити з планів робіт, де чітко і ясно виписував, які має відкриті теми, кожна праця мала свою, планову, дату виконання. На кожну відкриту тему мав окремий зошит, де записував хід роботи за датами, аж до публікації. Наприклад: “24.09.66 р. — почав роботу над темою”; або: “посилити працю, вкладываю все, що можу”; “працюю пасивно”; “не працюю, передав карточки Погребеннику” і т. ін.

Перші плани щодо “Літопису життя і творчості Івана Франка” записані 4 грудня 1965 року: “Поволі працюю над літописом І.Ф. Писати цю працю я повинен на найвищому рівні, як тільки зможу. Хай мені відається, що пишу на премію, що пишу на конкурс”. У 1967 р. записано: “Невелика перерва на Котляревського і Л. У., але продовжуватиму роботу”. У 1970-му: “Посилити працю. Буду вважати, що опрацювання цієї теми повинно бути основним змістом моого життя останніх років”.

— Якщо можна, коротко про змістове наповнення “Літопису ...”

— Тема “Літопису...” була задумана широко: факти з життя і творчості І.Ф. подаються об’єктивно, з намаганням найбільш повно охопити всі відомі факти життя і творчості Івана Франка. “Літопис...” об’єднує матеріали біографії Івана Франка, його громадської, літературної і наукової діяльності. Тут і відомості про зустрічі, поїздки по краю та за кордон. Подаються довідки про написання та публікацію всіх творів, про друкування критичних відгуків.

Важливого значення надається еволюції світогляду Івана Франка, участі його в діяльності політичних партій та наукових і культурно-освітніх установ. Біографія і творчість Івана Франка подаються на фоні тогочасного політичного, громадського і культурного життя.

Матеріали до цієї теми батько збирав протягом тривалого часу — фактично від 1957 року. Вів також листування з літературознавцями. Нині всі ці матеріали — у скриньках, папках, конвертах — систематизовані за темами і передані у ЛНБ ім. Стефаника, у сформований особистий фонд М. Мороза.

— Батько був постійно у праці...

— Таким його пам’ятаю завжди. У серпні 1970 року, коли поставив собі надто великі плани робіт, а не вистачало часу на їх виконання, записав у щоденнику роботи над “Літописом...”: “Хай стимулом буде те речення, яке я прочитав у Л.У.: Треба бути так, як під час облоги. Замкнути всі брами, піднести мости і працювати! Це основне”.

Перший машинопис “Літопису ...” був датований 1978–1979 рр., другий — 1993 р. Перший том батько подав на рецензію проф. **Шалаті М.Й.** Цей варіант (т. 1) батько також подав у 1996 р. — до ЛНБ ім. Стефаника, а також — до музею І.Ф. у Львові. Але працювати над вдосконаленням “Літопису ...” не припиняв, постійно вносив доповнення, уточнення.

У грудні 1992 року, після обрання батька дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка, виникла нова тематика робіт: енциклопедія НТШ, бібліографія НТШ, львівське НТШ, зарубіжне НТШ... Робота над підготовкою Енциклопедії НТШ забрала чимало дорогоцінного часу. У 2000 році батько пише у щоденнику: “Прогів сьогодні перевірку планів і стану їх виконання. Не даю собі ради, надто великий обсяг планів, а я хворію, і важко мені, це вносить труднощі...”. Але вже 15 лютого 2001 року пише: “Приймаю рішення, що для Наукового товариства імені Шевченка буду працювати скільки зможу. Не покидати мені цю установу, одинокий мій осередок громадської роботи. Хоч як важко мені в даний час”.

— Та ѿ Вам, бачу, було нелегко.

— Та власне. Багато чого було. І поїздки до Києва, і тривалі зустрічі в Інституті літератури з **Миколою Жулинським**, і контакти з **Михайлом Шалатою** у Дрогобицькому педінституті. Виготовлення Покажчиків до “Літопису ...” потребувало вивчення комп’ютера. Фінансування “Літопису ...” — тема, яка потребувала б не однієї сторінки розповіді про це. Вдячна Михайллові Перуну з видавництва “Артос”, де готували роботу до друку разом з блискучим коректором **Наталею Федорак**. Помогла мені в роботі книга **Богдана Якимовича** “Іван Франко — видавець”.

Дякую також **I. Запотічному** за доброчинність, **Миколі Жулинському** — за тепле ставлення, за надію і віру в успіх, за моральну підтримку, за передмову до “Літопису...”; **Михайлі Шалаті** — за допомогу у розв’язанні окремих складних питань тексту “Літопису...”; **Євгенії Пшеничному** — за те, що весь час моєї праці був поруч і завжди був готовий допомогти порадами; **Миколі Мушинці** — за допомогу в уточненні правопису чеською і словацькою мовами, перекладу деяких публікацій Івана Франка українською мовою.

— А ми дякуємо Вам, пані Даріс, за те, що Ви своєю багатолітньою працею з надзвичайними зусиллями довели до виходу унікальну працю свого батька — “Літопис життя і творчості Івана Франка”. ■

Спілкувався **Богдан Залізняк**,
керівник прес-центру наукової журналістики
Західного наукового центру
НАН України і МОН України, м. Львів